

Leuven-Zwart modelljének tesztelése angol nyelvű irodalmi próza magyar fordításaiban

Szakály Szilvia

E-mail: sz.szakaly@gmail.com

Kivonat: Jelen tanulmány a szerző készülő doktori disszertációjának kutatási céljait, elméleti alapjait és a tervezett vizsgálati módszert mutatja be. A kutatás témája a fordítói stílus és tettenérhetőség, ami a fordítási folyamat során hozott döntések, illetve a fordítás eredményében megmutatkozó interpretáció eredménye. Az elemzés eszköze Kitty M. van Leuven-Zwart komplex szövegelemző modellje, amely két részből áll: a szöveg mikrostrukturális eltolódásainak kategorizálására szolgáló összehasonlító modellből és egy leíró modellből, amelynek segítségével a mikrostruktúra eltolódásainak a makrostruktúra szintjén érvényesülő hatásai vizsgálhatók. Az elemzéshez választott korpusz J.D. Salinger *The Catcher in the Rye* című regényének két magyar nyelvű fordítása: Gyepes Judit *Zabhegyező* és Barna Imre *Rozsban a fogó* című munkája. A készülő doktori disszertáció egyik elsődleges célja, hogy tesztelje a modell alkalmazhatóságát angol nyelvű irodalmi próza magyar fordításainak elemzésével, amire korábban még nem volt példa. Salinger kultikus regénye számos nyelvi kihívást tartalmaz, amelyek megoldása kreativitást igényel a fordító részéről – ez a tény, valamint az elemzés eszközüül választott modell összetettsége megfelelő alapot jelenthetnek a fordító stílusának, tettenérhetőségének vizsgálatához.

Kulcsszavak: stílus, fordítói jelenlét, irodalmi próza, Leuven-Zwart modellje, összehasonlító és leíró modell

1. Bevezetés

„(...) a fordító emberi lény, nem gépként működik, személyiségének bélyegét elkerülhetetlenül ott hagyja az általa készített fordításon.”¹
(Nida 1964: 154. ford. Sz.Sz.)

Ahogy az e dolgozatban többször is hivatkozott szerzők munkássága, úgy az én kutatásom is személyes, a mindennapokból származó tapasztalatokon alapszik. Irodalmat, magyar nyelvet és idegen nyelvet tanító tanárként számtalanszor szembesültem azzal, hogy miután összevettem az eredeti művet annak fordításával/fordításaival, a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg között kisebb-nagyobb eltéréseket tapasztaltam – valamit, amitől megváltozott „a szöveg lelke”, a „spirit of the text”. Mindez azt a felismerést fogalmaztatta meg velem, hogy a célnyelvi szövegben jelen van még valaki: egy, az eredetitől eltérő nézőpont, egy értelmezés, egy nyelvhasználati stílus – röviden: a fordító személye.

A fordítástudomány dinamikusan fejlődő diszciplína, amely tárgyánál fogva reflektál a világ változásaira, és éppen ezért fókuszában ma, a globalizáció és a média uralta 21. században elsősorban a gépi és az audiovizuális fordítás áll. Az irodalmi szövegek fordítása és újrafordítása azonban mindig is aktuális kutatási tárgy marad, több okból is. Ahogy arra Klaudy (2007) is utal a fordításkutatással kapcsolatos alapgondolatainak összefoglalójában: a fordítástudományt főként a fordítói nyelvhasználat érdekli, vagyis az, hogy hogyan járnak el különböző helyzetekben a fordítók, illetve milyen tényezők befolyásolják a fordítói választásokat a fordítási folyamat során (Klaudy 2007: 14). A fordítás eredményének kutatásában a fordítástudomány mint interdiszciplináris tudomány érintkezik az irodalommal, hiszen egyrészt a különböző kulturális és nyelvi jellegzetességek leképeződésének egyik legfontosabb területét az irodalmi szövegek jelentik, másrészt a fordítói kreativitás és stílus leginkább irodalmi művek fordításában nyilvánul meg.

Tervezett kutatásom tárgya a fentiek alapján a fordítás eredményeként keletkezett irodalmi szövegek és az azokon keresztül tanulmányozható fordítói nyelvhasználati stílus, a fordító jelenlétének tettenérhetősége a fordítói stratégiákban, választásokban. Vizsgálódásom középpontjában az a kérdés áll, hogy van-e az egyes fordítóknak saját fordítói stílusok, és ha igen, milyen módszerrel tárhatók fel a fordítói stílus összetevői, továbbá az egyes fordítói stílusok tanulmányozásán keresztül felállítható-e egy olyan modell, amelynek segítségével leírható a fordítói stílus általában.

Készülő disszertációmban kísérletet teszek arra, hogy angolról magyarra fordított prózai szövegekben kimutassam a fordító jelenlétét a választott fordítási stratégiákon keresztül, vagyis a szubjektivitást, amely a fordítási folyamat során nem kiküszöbölhető, objektív eszközökkel mérjem. A feltételezésem az, hogy az irodalmi művek fordítói rendelkeznek egyéni fordítói stílussal, így a fordítási folyamatot befolyásoló számos tényező mellett a fordító hangja is fontos tényező.

Ebben az esetben ugyanis a fordítók szerepének lényegét abban látom, hogy egy, a forrásnyelvi szerző által megalkotott teljes szövegvilágot szűrjenek át saját személyiségükön és közvetítsék azt a rendelkezésükre álló nyelvi eszköztár, illetve a birtokukban lévő anyanyelvi és célnyelvi kompetencia segítségével. Az ugyanis tény, hogy irodalmi szövegek fordításakor világok (a forrás- és célnyelven keresztül leképeződő, történelmi, szociális, kulturális, kognitív és pragmatikai tényezők által meghatározott közegek) találkoznak, és ez a tény nyilvánvalóvá teszi azt is, hogy a fordítás rendkívül komplex, több összetevő által befolyásolt, de mindenképp **alkotó tevékenység** (Klaudy 2006: 15).

A fordítástudomány egyik alaplővőjében, Nida 1964-ben megjelent *Toward a Science of Translating* című munkájában a szerző a fordítási folyamat központi tényezőjének a fordítót tekinti (Nida 1964), akinek a tevékenysége sohasem lehet teljesen személytelen és objektív, és aki mint egyéniség, személyiségének bélyegét ott hagyja a fordításon. Jóllehet a fordító személye sokáig háttérbe szorult, „láthatatlan” maradt (Venuti 1995), jelenléte, szerepének fontossága a nyelvi közvetítés folyamatában tagadhatatlan.

Jelenlegi dolgozatomban egyelőre a tervezett disszertáció szakirodalmi áttekintésére szorítkozom. A célom ezzel a tanulmánnyal az, hogy összegezzem és rendszerezem mindazt a kutatási témámmal kapcsolatos információt (elméletet, fogalmakat, irányelveket), amihez az elmúlt évek során jutottam a Fordítástudományi Doktori Program keretein belül.

A fordító láthatósága a fordítói döntésekben, megoldásokban, a fordító kreativitásában nyilvánul meg, amely döntések, megoldások mérésére különböző taxonómiák alkalmazhatók. Tervezett kutatásomban az elemzés eszköze Kitty M. van Leuven-Zwart (1989) komplex szövegelemző modellje. A vizsgálatot nem szándékozom kiterjeszteni drámai és lírai szövegekre, azok speciális nyelvi megformáltsága miatt.

2.1. A kutatási téma

Kutatásom középpontjában a fordítói hang, a fordító tettenérhetőségének, láthatóságának kérdésköre áll. Majdani disszertációmban angolról magyarra fordított irodalmi szövegekben fogom megvizsgálni az egyes fordítók fordítói stílusát választott stratégiáikon, egyéni megoldásaikon keresztül. Azért döntöttem az irodalmi, és ezen belül is a prózai szövegek mellett, mert véleményem szerint elsősorban az irodalmi szövegek mint formaközpontú szövegek (Reiss 1971) jelentik azt a területet, ahol a fordító személyisége, stílusa a legnagyobb mértékben érvényesülhet azáltal, hogy a fordító a forrásnyelvi szöveg egyéni interpretációját nyújtja a célnyelvi szöveg nyelvi megformáltságán keresztül.

A fordítói jelenlét kétféleképpen, egymással összefüggő módon érvényesül: a szöveg mikroszerkezeti szintjén, vagyis a fordítói stratégiákban, illetve ennek következményeként a makroszerkezet szintjén, a célnyelven újraalkotott szövegben. A szövegek mikroszerkezeti elemzése rávilágít arra, hogy a fordító döntési hely-

zetben, amikor több lehetséges megoldás közül választhat, hogyan viselkedik, a makroszerkezeti elemzés eredményeként pedig az derülhet ki, hogy a fordító hogyan értelmezte a forrásnyelvi művet. Kutatásom kiindulópontja ugyanis az, hogy a fordítás, különösen az irodalmi szövegek fordítása, kreatív tevékenység, amely során a fordító a forrásnyelvi szöveget újraalkotja a célnyelven, a szó legnemesebb értelmében gondolva az „alkotás” fogalmára, amelyben tükröződik az alkotó technikai tudása, tehetsége és viszonya alkotása tárgyához, eszközéhez és célközönségéhez.

2.2. A kutatási úr

A fordítói jelenlét tanulmányozásának legkézenfekvőbb módja, ha a forrásnyelvi szöveget összevetjük a célnyelvvel, és megvizsgáljuk a kettő közötti eltéréseket. Kitty M. van Leuven-Zwart (1989) komplex modellje a szövegeket a mikro- és makrostrukturális eltérések mentén hasonlítja össze. Bár Leuven-Zwart a modelljét irodalmi prózára, eredetileg Cervantes *Don Quijote* című regényének holland fordítása és az eredeti összehasonlítása alapján dolgozta ki, később más nyelvek és szövegtípusok esetén is alkalmazhatónak találta. Tudomásom szerint azonban eredeti angol nyelvű prózát és annak magyar fordítását még senki sem vetett össze Leuven-Zwart modelljének segítségével. Majdani disszertációmban erre teszek kísérletet.

3. A fordítói stílus vizsgálatának néhány lehetséges módja

A fordítói jelenlét sokszor a fordítói kreativitáson keresztül mutatkozik meg, a kreativitás egyik megnyilvánulási formája pedig az, hogy a fordító hogyan oldja meg az egyedi nyelvi forrásnyelvi elemek, például a frazeologizmusok (szólások, közmondások, állandósult szókapcsolatok) fordítását. Ezt ismerte fel Klaudy és Kovács (2016), akik szépirodalmi és európai uniós szövegekben vizsgálták a frazémák fordításakor elvégzett fordítói műveleteket. Kutatásuk eredményei szerint a kreativitás jellemzően akkor érvényesül irodalmi szövegek fordításakor, amikor a fordító a frazémák esetében a teljes átalakítás vagy a kompenzáció műveletét alkalmazza. Első esetben a forrásnyelvi szövegben található frazémát a fordító egy másik frazémával adja vissza a célnyelvi szövegben, a kompenzáció pedig azt jelenti, hogy a célnyelvi szövegben más helyen találunk frazémát, mint a forrásnyelvi szövegben.

A kreativitás bizonyítéka a teljes átalakítás, amikor a fordítók maguk alkotnak a célnyelvben frazémát, és nem a kétnyelvű szótár által megadott megfelelésekre támaszkodnak. A kompenzáció pedig arra ad lehetőséget, hogy a fordításban elkerülhetetlen veszteségeket a fordító a célnyelvi szövegben más eszközökkel pótolja, tehát a fordító kreativitásán múlik, hogy a fordítás eredményeként keletkezett szöveg szegényesebb-e a forrásnyelvi szövegnél.

A fordítói stílus áll Pekkanen kutatásának középpontjában (2007), aki angol nyelvű irodalmi szövegek (regények) finn fordításaiban vizsgálta az eltolódásokat (*shifts*). Kvantitatív és kvalitatív elemzésen alapuló disszertációjában a stílus fogalmának meghatározása tisztán szövegalapú: összeveti a forrásnyelvi szöveget a célnyelvvel, feltárva ezáltal a fordítás mikro- és makroszintű tendenciáit. Értelmezése szerint az eredeti mű és a fordítás között mindig van valamennyi távolság (*distance*), amely különböző perspektívákból jellemezhető (pl. forrásnyelv és kultúra, célnyelv és kultúra stb.). Pekkanen ezt a távolságot két szempontból vizsgálja: a stílus és az eltolódások szempontjából. Ezek alapján a fordító stílusát az határozza meg, hogy fordításában mennyi és milyen típusú eltolódások jelennek meg (pl. *expansion* – kiterjesztés, *contraction* – összevonás, *addition* – hozzáadás, *deletion* – törlés).

Szintén a fordítói stílus áll Kamenická kutatásának középpontjában (Kamenicka 2008), aki azonban a stílust a fordító explicitációs viselkedésének (*explicitational behaviour*) viszonylatában vizsgálta irodalmi prózában. Blum-Kulka (1986) explicitációs hipotézise szerint a fordított szövegek explicitebbek, mint azok, amelyek nem fordítás eredményeként keletkeztek, tehát az explicitáció univerzális fordítói stratégiának számít. Az explicitációs profil (*explicitation profile*) terminus, amely a fordítás explicitációs jellemzőire utal, Kamenicka megközelítésében valójában explicitációs/implicitációs profil, az explicitáció és az implicitáció fogalmát ugyanis párban kezeli. A két fogalomra úgy tekint, mint az irodalmi próza fordításában az egyes fordítókat megkülönböztető és a fordítói stílushoz hozzájáruló jelenségekre. Alapvetően két kutatási kérdés határozta meg vizsgálódását: az egyik, hogy az explicitációs viselkedés mely jellegzetességei mutatkoztak meg a különböző fordítóknál, a másik pedig, hogy az irodalmi szövegek fordításakor megjelenő explicitációs viselkedés mennyiben tekinthető egyedi tulajdonságnak. Kamenicka Klaudy (1996, 1998) tipológiájára támaszkodik, amelyben Klaudy az explicitáció négy fajtáját különbözteti meg: a kötelező explicitációt (*obligatory*), amelyre a nyelvek szintaktikai és szemantikai rendszerének különbségei miatt van szükség; a fakultatív explicitációt (*optional*), amely a két nyelv szövegelőállítás stratégiáival és stilisztikai preferenciáival van összefüggésben; a pragmatikai explicitációt (*pragmatic*), amely a forrásnyelvi és célnyelvi olvasók kulturális különbségeinek áthidalására szolgál, valamint a fordításspecifikus explicitációt (*translation-inherent*), amely magának a fordítás folyamatának az eredménye, és sem nyelvi, sem nyelven kívüli okokkal nem magyarázható. Kamenicka vizsgálata az explicitáció fent felsorolt négy típusa közül elsősorban a fordításspecifikus explicitációra fókuszált.

A vizsgálat eredményei azt mutatták, hogy a fordításspecifikus explicitáció és az implicitáció nagy mértékben alakították a célnyelvi szöveget. Az elemzés legmeglepőbb eredménye az volt, hogy a vizsgált fordítások nem elsősorban az explicitáció, hanem inkább az implicitáció tekintetében különböztek.

4. A Leuven-Zwart-modell bemutatása

Kitty M. van Leuven-Zwart komplex szövegelemző modellje, amelyet irodalmi próza vizsgálatára dolgozott ki, az egyik legkevésbé alkalmazott taxonómia. Előnye az, ami egyben a hátránya is: rendkívül összetett, a fordítást a szöveg több szintjén, számos kategória és alkategória szerint elemzi. Mégis éppen komplexitása miatt lehet alkalmas arra, hogy a forrásnyelvi és célnyelvi mű összevetésével a lehető legtöbb változtatásra fény derüljön, és ezáltal minél árnyaltabb képet kapjunk a fordító tevékenységéről.

A két modellt ötvöző taxonómia kulcsfogalmai a hasonlóság (*similarity*) és a különbség (*dissimilarity*), amelyek a vizsgált szövegegységek között mutatkoznak meg. A szövegegységek egymáshoz való viszonyának meghatározásához Leuven-Zwart bevezeti a tranzéma (*transeme*) és az architranzéma (*architranseme*) fogalmát. A szöveg mikrostrukturális eltolódásait azok makrostrukturára gyakorolt hatásaival együtt vizsgálja – a modellnek a fentiekén túl ez az a tulajdonsága, amiért kutatási célom megvalósításához különösen alkalmasnak találom.

Leuven-Zwartot is az eredeti mű és a fordítás összevetéséből származó tapasztalatai ösztönözték komplex szövegelemző modelljének kidolgozására (Leuven-Zwart 1989). Cervantes *Don Quijote* című regényének holland fordítását összehasonlítva a spanyol eredetivel Leuven-Zwart arra a következtetésre jutott, hogy az eredeti és a fordítás közti eltérés magyarázatát magában a fordításban kell keresni, vagyis abban, ahogy a fordító a szöveget értelmezte és fordította (Leuven-Zwart 1989: 153).

Módszerét teljes (*integral*), elbeszélő szövegek vizsgálatára dolgozta ki (teljesnek ebben az esetben azok a szövegek tekinthetők, amelyek tartalmazzák az összes fejezetet, a címeiket, a bevezetőt és az ajánlást is, valamint a fejezetek hossza a célnyelven és a forrásnyelven megegyezik, továbbá a fordítás nem tartalmaz a mondat szintjén túlmenően sem betoldást, sem törlést).

A módszer alapja az a feltevés, amely szerint a fordításban megjelenő mikro- és makrostrukturális szintű eltolódások utalnak a fordító által elfogadott fordítási normákra, a fordítónak az eredeti szövegre vonatkozó interpretációjára és azokra a stratégiákra, amelyeket a fordítási folyamat során alkalmazott. Ezenkívül a módszer alapjának tekinthető még az a feltételezés, hogy a mikrostrukturális eltolódások gyakoriságára és természetére irányuló kutatásnak meg kell előznie a makrostruktúra szintjén végzett vizsgálódást, azért, hogy az eredmények ellenőrizhetők legyenek, a kutatás pedig megismételhető. (Leuven-Zwart 1989: 151, fordítás: Sz.Sz.)²

Leuven-Zwart a fordításban a mikro- és makrostrukturális szövegszinten mutató eltolódásokat vizsgálja, amelyek a fordítás folyamatának három tényezőjére vonatkozóan tartalmazzák információt: a fordító által alkalmazott fordítási normákat (1), a fordító értelmezését (2), valamint a fordítási stratégiákat (3) tekintve.

Az elemzési folyamatban két főbb fázis különíthető el: az eltolódások mikrostrukturális szintű vizsgálata, amelyre a makrostruktúra analízise épül.

Az elemzés e két fő fázisának megfelelően a komplex modell két részből áll: egy összehasonlító és egy leíró modellből. Az előbbi a mikrostrukturális szinten megmutatkozó eltolódások osztályozására szolgál, az utóbbi pedig a mikrostruktúra szintjén detektálható eltolódások hatását vizsgálja a makrostruktúra szintjén.

4.1. Az összehasonlító modell

A komplex szövegelemző modell első része az összehasonlító modell, amely a mikrostruktúra, vagyis a mondat, illetve a mondatnál kisebb egységek (tagmondatok és kifejezések) szintjén vizsgálja azokat (és csak azokat!) a szemantikai, stilisztikai és pragmatikai eltolódásokat, amelyeken keresztül következtetni lehet a fordító értelmezésére és a fordítói stratégiákra. Az eltolódásokat Leuven-Zwart a fordító tudatos vagy nem tudatos választásai eredményének tekinti.

Az összehasonlító modell a mondatok, tagmondatok és kifejezések, azaz a mikrostruktúra szintjén megjelenő eltolódások osztályozására szolgál. A modell segítségével csak azokat az eltolódásokat határozzuk meg és osztályozzuk, amelyek interpretációra vagy stratégiára utalnak. Az ilyen eltolódások a fordító tudatos vagy nem tudatos választásának az eredményei, és előfordulhatnak bármelyik szinten – szemantikai, stilisztikai vagy pragmatikai szinten –, amelyik alapvetően hat a jelentésre. Azokat az eltolódásokat, amelyek nem hatnak ezen szintek valamelyikére, nem vesszük figyelembe. (Leuven-Zwart 1989: 155, fordítás: Sz.Sz.)³

A komplex modell összehasonlító részmodelljének bemutatásakor Leuven-Zwart két fogalmat vezet be: a transzéma (*transeme*) és az architranzéma (*architranseme*) fogalmát.

A transzéma olyan értelmezhető szövegegység, amelynek két fajtája van: a főtranszéma (*state of affairs transeme*) és a melléktranszéma (*satellite transeme*) (Leuven-Zwart 1989: 155–156). A főtranszéma egy predikátumból és az argumentumból áll, a melléktranszéma pedig a főtranszéma határozói specifikációja vagy bővítése. A forrásnyelvi és a célnyelvi transzémák az összehasonlító modell segítségével vethetők össze. Az összehasonlító modell lényege, hogy rajta keresztül leírhatók a forrásnyelvi és célnyelvi transzémák kapcsolódásának típusai. A forrásnyelvi és a célnyelvi transzémák akkor kapcsolódnak egymáshoz, ha van köztük hasonlóság, továbbá ez a hasonlóság az alapja annak is, hogy különbségeket találjunk a transzémák között. Hasonlóság hiányában a célnyelvi transzéma nem tekinthető a forrásnyelvi transzéma fordításának.

A transzéma terminusa mellett a másik, Leuven-Zwart által használt fogalom az architranzéma. Az architranzéma a forrásnyelvi és a célnyelvi transzéma közös nevezője (Leuven-Zwart 1989: 157). Leuven-Zwart két típusát írja le: a szemant-

tikai és a pragmatikai vagy szituatív architranszmát. Az architranszéma szemantikainak tekinthető, ha a transzémák közös vonása a leíró jelentés. Az architranszéma akkor pragmatikai vagy szituatív, hogyha a forrásnyelvi és a célnyelvi transzéma egy bizonyos szituációra vonatkozik.

Az architranszéma meghatározása után a következő lépés az, hogy összevessük azzal az egyes transzémákat. A transzémáknak az architranszémával való kapcsolata alapján négy kapcsolattípus különböztethető meg (Leuven-Zwart 1989: 159), amelyeket az 1. táblázat szemléltet:

1. táblázat

A kapcsolattípusok fajtái a transzémák és az architranszéma viszonya alapján

Szinonimikus kapcsolat (<i>synonymic relationship</i>)	A transzémák között akkor beszélhetünk szinonimikus kapcsolatról, ha mindkettő szinonimikus kapcsolatot mutat az architranszémával, vagyis nincs eltérés a transzéma és az architranszéma között. Ebben az esetben nincs eltolódás a fordításban.
Hiponimikus kapcsolat (<i>hyponymic relationship</i>)	A transzémák között hiponimikus kapcsolat van, ha a két transzéma közül az egyik szinonimikus, a másik hiponimikus kapcsolatban áll az architranszémával. Ez azt jelenti, hogy a fordításban eltolódás van.
Ellentét (<i>contrast</i>)	A kapcsolat ellentétes a két transzéma között, ha mindkettő hiponimikus viszonyban áll az architranszémával. Ebben az esetben is eltolódás figyelhető meg a fordításban.
Nincs kapcsolat (<i>no relationship</i>)	Nem beszélhetünk kapcsolatról a transzémák között, ha nem állapítható meg architranszéma. A fordításban ilyenkor eltolódás van.

A fenti táblázatos összefoglalásból kitűnik, hogy a transzémák és az architranszéma kapcsolatát tekintve három esetben figyelhető meg eltolódás a fordításban: hiponimikus kapcsolat és ellentét esetén, illetve akkor, amikor a transzémák nem kapcsolódnak, vagyis nem állapítható meg az architranszéma.

A felsorolt kapcsolattípusok alapján Leuven-Zwart a mikrostrukturális eltolódások három fajtáját írja le: moduláció (*modulation*), modifikáció (*modification*) és mutáció (*mutation*).

Moduláció esetén a transzémák közötti kapcsolat hiponimikus, vagyis az egyik transzéma különbözik az architranszémától, a másik pedig kapcsolódik hozzá. Ha a célnyelvi transzéma az, amelyik különbözik, a moduláción belül specifikációról (*specification*) beszélünk, ha pedig a forrásnyelvi transzéma különbözik, akkor generalizációról (*generalization*) van szó.

A moduláción belül Leuven-Zwart a specifikáció és a generalizáció tekintetében is megkülönbözteti a szemantikai, illetve a stilisztikai specifikációt/generali-

zációt (2. táblázat). A stilisztikai érték fontosságát a fordításban már Leuven-Zwart is tárgyalja, és emellett, hogy a stílus fogalmát nehezen definiálhatónak tartja, modelljében mégis fontos szerephez juttatja a stilisztikai különbséget. Lyons (1977) koncepciója alapján a stilisztikai érték két fajtáját különbözteti meg: az expresszív (*expressive*) és a társas (*social*) jelentésűt (Leuven-Zwart 1989: 162). Expresszív stilisztikai értékről akkor van szó, ha a jelentés a beszélő jellemzői szerint változik, a társas kapcsolatokra vonatkozó stilisztikai érték pedig olyan aspektus, amely a társas viszonyok hangsúlyozására szolgál. A stilisztikai moduláció expresszív és szociális kategóriáin belül Leuven-Zwart további alkategóriákat különböztet meg, amelyeket a 3. táblázat tartalmaz.

A differenciált taxonómia jól példázza egyrészt azt, hogy a fordításokban fontos szerepet játszik a stilisztikai aspektus, másrészt a stílusnak egyetlen szövegen belül számos megjelenési fajtája van (ld. a 3. táblázatot).

2. táblázat

Áttekintés: szemantikai és stilisztikai specifikáció, illetve generalizáció a moduláción belül

Moduláció (<i>modulation</i>)	Szemantikai (<i>semantic</i>)	Specifikáció (<i>specification</i>)	Szemantikai típusú különbség tapasztalható a célnyelvi transzémában, míg ez a forrásnyelvi transzéma esetén nem áll fenn.
		Generalizáció (<i>generalization</i>)	Szemantikai típusú különbség tapasztalható a forrásnyelvi transzémában, míg ez a célnyelvi transzéma esetén nem áll fenn.
	Stilisztikai (<i>stylistic</i>)	Specifikáció (<i>specification</i>)	Stilisztikai típusú különbség tapasztalható a célnyelvi transzémában, míg a forrásnyelvi transzéma esetén ez hiányzik.
		Generalizáció (<i>generalization</i>)	Stilisztikai típusú különbség tapasztalható a forrásnyelvi transzémában, míg a célnyelvi transzémában csak egyféle kapcsolat látható.

3. táblázat

A stilisztikai moduláció társas kapcsolatokra vonatkozó és expresszív aspektusának alkategóriái

A társas kapcsolatokra vonatkozó aspektus alkategóriái	Regiszter (<i>register element</i>)	A résztvevők közötti kapcsolatról közöl információt (formális/informális, hivatalos/bizalmas, udvarias/tiszteletlen stb.)
	Professzionális elem (<i>professional element</i>)	Arról a foglalkozással, szakterülettel kapcsolatos tevékenységről közöl információt, amelyről szó van.

A társas kapcsolatokra vonatkozó aspektus alkategóriái	Idő (<i>time element</i>)	Az időbeliségről közöl információt archaizmuson vagy neologizmuson keresztül.
	Szövegspecifikus elem (<i>text-specific element</i>)	A szövegtípusról nyújt információt (levél, vicc, tündérmese, stb.)
	Kultúraspecifikus elem (<i>culture-specific element</i>)	Az országról, a kultúráról közöl információt. Ha ez az információ az eredeti szövegre vonatkozik, egzotizációról (exotization) van szó, ha pedig a fordításról, akkor naturalizációról (naturalization).
Az expresszív aspektus alkategóriái	Szintagmatikus elem (<i>syntagmatic element</i>)	Ezek az elemek az ismétlés jelenségével kapcsolatosak és az alliteráció, rím, asszonánc, anafora és párhuzam mint alakzatok alapjául szolgálnak.
	Paradigmatikus elem (<i>paradigmatic element</i>)	Ezek az elemek a metafora, metonímia, szinekdoché, paradoxon, hiperbola és litotész alapjai.

A modifikáció a forrásnyelvi és célnyelvi transzéma ellentétes kapcsolatán alapszik. Ilyenkor mindkét transzéma hiponimikus viszonyban áll az architranszémával. A transzémák és az architranszéma közti különbség alapján Leuven-Zwart a modifikáció három fajtáját különbözteti meg: a szemantikai (semantic), a stilisztikai (stylistic) és a szintaktikai (syntactic) modifikációt, az utóbbin belül pedig további három alkategóriát: a szintaktikai-szemantikai modifikációt (syntactic-semantic modification), a szintaktikai-stilisztikai modifikációt (syntactic-stylistic modification) és a szintaktikai-pragmatikai modifikációt (syntactic-pragmatic-modification).

4. táblázat
A modifikáció fajtái

Szemantikai modifikáció (<i>semantic modification</i>)	Szemantikai modifikáció esetén mindkét transzéma szemantikai típusú különbséget mutat.
Stilisztikai modifikáció (<i>stylistic modification</i>)	Stilisztikai modifikáció esetén mindkét transzéma stilisztikai típusú különbséget mutat, azonban ez a típusú modifikáció csak akkor fordul elő, ha mindkét transzéma ugyanazon szubkategóriához tartozik. Ellenkező esetben a fordításban két különböző eltolódás figyelhető meg.
Szintaktikai modifikáció (<i>syntactic modification</i>)	Szintaktikai modifikáció esetén a különbség szintaktikai természetű. A szintaktikai modifikáció önmagában nem létező kategória: ez képezi az eltolódás alapját egy magasabb szinten, vagyis szemantikai, stilisztikai vagy pragmatikai szinten.

→ Szintaktikai-szemantikai modifikáció (<i>syntactic-semantic m.</i>)	Szintaktikai-szemantikai modifikáció esetén a két transzéma közötti különbségek a grammatikai tulajdonságokra (idő, szám, személy), grammatikai osztályokra (például ige fordítása főnévvel) és grammatikai funkciókra (betoldás, törlés vagy a jelentés megváltoztatása) vonatkoznak.
→ Szintaktikai-stilisztikai modifikáció (<i>syntactic-stylistic m.</i>)	Szintaktikai-stilisztikai modifikáció esetén a különbségek az információt hordozó elemek mennyiségére vonatkoznak. Amennyiben a célnyelvi transzéma több elemet tartalmaz, mint a forrásnyelvi, az eltolódás explicitációnak tekinthető. Fordított esetben implicitációról beszélünk. A forrásnyelvi vagy célnyelvi transzémában található plusz elemek nem hordoznak új információt, információértéküket tekintve egyenlők az architranzémával.
→ Szintaktikai-pragmatikai modifikáció (<i>syntactic-pragmatic m.</i>)	Szintaktikai-pragmatikai modifikáció lényege, hogy az eltolódás a beszéd aktusában vagy a tematikus jelentésben mutatkozik-e meg, illetve hogy a két transzéma közül az egyik tartalmaz-e referenciális funkcióval rendelkező elemet (deiktikus/anaforikus elemet).

A komparatív modell harmadik kategóriája a mutáció (*mutation*). Abban az esetben van szó mutációról, ha nem lehet felállítani az architranzémát, vagyis nincs semmilyen kapcsolat. A mutáción belül három alkategória különböztethető meg:

- (1) betoldás (*addition*)
- (2) törlés (*deletion*)
- (3) a jelentés radikális megváltoztatása (*radical change of meaning*)

4.2. A leíró modell

A leíró modell az összehasonlító modell kiegészítésének tekintendő. Míg az összehasonlító modell a mikrostrukturális szinten megjelenő eltolódások kimutatására szolgál, az leíró modell ezeknek a mikrostrukturális szintű eltolódásoknak a makrostruktúra szintjén ható következményeit írja le.

A prózai szövegek makrostruktúrája olyan jelentésegységekből épül fel, amelyek átlépnek a kifejezések, a tagmondatok és a mondatok szintjén, azaz olyan jelentésegységekről van szó, mint az epizódok természete, száma és sorrendje, a karakterek tulajdonságai és a köztük lévő kapcsolatok, az események, a tettek, a helyszín és idő részletei, a narrátor viszonya a megalkotott szövegvilághoz, az a látószög, amelyen keresztül a narrátor erre a szövegvilágra tekint stb. (Leuven-Zwart 1989: 171, fordítás: Sz.Sz.)⁴

A modell kidolgozásához Leuven-Zwart Leech és Short (1981), valamint Bal (1980) elméleteire támaszkodva két fogalmat vezet be: a funkció (*function*) és a szintek (*levels*) fogalmát. Leech és Short a nyelv három, egymáshoz kölcsönösen kapcsolódó funkcióját különítik el:

- (1) az interperszonális funkciót (*interpersonal function*), amely a beszélő és a hallgató közti kommunikációra vonatkozik;
- (2) a fogalmi funkciót (*ideational function*), vagyis azt, ahogy a megalkotott szövegvilágra vonatkozó információ megjelenik, valamint a
- (3) a szövegfunkciót (*textual function*), vagyis ahogy az információ strukturalódik a nyelv szintjén.

Ami az elbeszélő szövegek szintjeinek koncepcióját illeti, Bal (1980) három különböző szövegszintet ír le:

- (1) történelmi szint (*history level*): a szöveg legmélyebb szintje, amely olyan absztrakt elemeket tartalmaz, mint az események, a szereplők, a hely és az idő (Leuven-Zwart komparatív modelljében ez a szövegszint nem játszik szerepet);
- (2) történelmi szint (*story level*): a szöveg azon szintje, ahol az absztrakt történelmi szint elemei konkrét cselekmény formájában testet öltenek egy bizonyos helyen és időben, különböző karakterek szerepeltetésén keresztül;
- (3) a diskurzus szintje (*discourse level*): a szöveg történelmi szintjén megalkotott világ nyelvi kifejeződése, ahol a narrátor jelenti azt a médiumot, amelyen keresztül az olvasó és a szövegvilág közti kommunikáció kialakul

Leuven-Zwart leíró modelljén keresztül azt vizsgálja, hogy a nyelv különböző funkciói hogyan működnek a szöveg történelmi és diskurzus szintjén.

5. A Leuven-Zwart modelljének értékelése

Leuven-Zwart mintegy hetven hallgató bevonásával alkalmazta módszerét elsősorban irodalmi próza vizsgálatához. A korpusz nagyrészt spanyol vagy spanyol nyelvű amerikai próza 1960 és 1985 között készült holland fordításait tartalmazta. A komparatív modell használata, vagyis a fordítás és az eredeti szöveg összehasonlítása a mikrostruktúra szintjén meglepő eredményekkel szolgált: hasonlóság mutatkozott egyrészt az eltolódások arányában, másrészt a mikrostrukturális eltolódások kategóriáit illetően. Az utóbbit tekintve az eltolódások leggyakoribb típusa a szemantikai eltolódás volt: a szemantikai moduláció és a szintaktikai-szemantikai modifikáció. A szemantikai moduláció alkategóriái közül a specifikáció számottevően nagyobb arányban fordult elő, mint a generalizáció, a szintaktikai-szemantikai modifikáció alkategóriái közül pedig a viszonyszók kategóriája volt meghatározó.

Ezek a viszonzásokat érintő eltolódások voltaképpen magyarázatok (*explanation*), mivel általuk a szövegbeli implicit kapcsolódások explicitté váltak a különböző kötőszókon keresztül. Az eredmények alapján Leuven-Zwart azt a hipotézist fogalmazta meg, amely szerint a spanyol és spanyol nyelvű amerikai irodalmi próza 1960 és 1985 között keletkezett holland fordításaiban a specifikáció és a magyarázó tendencia figyelhető meg. Kutatása igazolta továbbá, hogy a fordítói stratégia inkább célnyelv-, mint forrásnyelv orientációjú, ami összefügg azzal, hogy hangsúly az adekvátság (*adequacy*) helyett az elfogadhatóságra (*acceptability*) helyeződött (Touy 1980): a fordítók elsősorban érthető, természetes hangzású szöveg előállítására törekedtek.

Leuven-Zwart modelljének utóéletét követve Farkas áttekinti azokat az észrevételeket, kritikákat, amelyeket a fordításkutatók fogalmaztak meg a szövegelemző modellel kapcsolatban (Farkas 2016). Touy *Descriptive Translation Studies and beyond* című munkájában túlságosan komplikáltnak tartja Leuven-Zwart módszerét (Touy 2012). Ugyanezt emeli ki negatívumként Munday is: a modell túl bonyolult, az eltolódások típusainak számát illetően túlságosan differenciált (Leuven-Zwart 8 kategóriát, ezeken belül pedig összesen 37 alkategóriát ír le), ráadásul sok esetben nem is egyértelmű, hogyan lehet elkülöníteni egymástól az egyes kategóriákat (Munday 1998). Hermans a modell előnyét abban látja, hogy részletes és átfogó, de a gyenge pontjaira is rávilágít: nem egyértelmű, hogyan vezethető le a makrostruktúra a mikrostruktúrából; az eltolódásoknak inkább a minősége, és nem a mennyisége meghatározó abból a szempontból, hogy makrostrukturális eltolódásokhoz vezetnek-e, továbbá a modell nem képes kezelni az intertextualitásból és a műfajokból fakadó kötöttségeket sem (Hermans 1999). Bosseaux számára az okozott problémát, hogy nem tudta egyértelműen megállapítani, a mikrostrukturális eltolódásoknak milyen gyakorisága és mennyire következetes előfordulása kell ahhoz, hogy makrostrukturális eltolódást eredményezzenek (Bosseaux 2007). Ezeket a problémákat Bosseaux úgy tudta kiküszöbölni, hogy az elemzés során a saját szubjektivitására hagyatkozott. Hátrányként Pym is a szubjektivitást emeli ki a modell alkalmazhatóságával kapcsolatban: az elemzést végző kutató döntésén múlik, mit nevez egyáltalán eltolódásnak (Pym 2009).

Farzaneh Farahzad és Amin Zangeneh Inalu (2013) tanulmányukban átfogóan ismertetik Leuven-Zwart modelljét. A taxonómia bemutatását követően rávilágítanak a modell erősségeire és gyenge pontjaira is. Az erősségeket tekintve a módszer egyik legfontosabb tulajdonsága, hogy a mikrostrukturális eltolódások hatását a makrostruktúra szintjén vizsgálja, az eredmények bizonyíthatóságának érdekében. A másik fontos eleme a modellnek az elemzési egységek meghatározása, Leuven-Zwart ugyanis kifejti, hogy a mondat túl hosszú, az egyes szavak pedig túl rövid egységeknek bizonyulnak az elemzésre, ezért vezeti be a transzéma fogalmát. A legfontosabb azonban az, hogy a modell a szemantikai és pragmatikai szempontokat egyaránt figyelembe veszi.

Nem egyértelmű azonban, hogy a transzéma fogalmának bevezetésekor Leuven-Zwart pontosan mit tekint fő- és melléktranszémának – erre a bizonytalanság-

ra Farahzad és Inalu példákkal is utal. A modell másik gyenge pontja, hogy általa egyszerre csak egy forrásnyelvi és célnyelvi transzéma hasonlítható össze, tehát nem tér ki arra az esetre, ha a fordításban két transzémának egy transzéma, illetve egy transzémának két transzéma feleltethető meg. A legszembetűnőbb hátrány azonban a moduláció és a modifikáció közti átfedés.

További problémát jelent a leíró modellben, hogy Leuven-Zwart csak felsorolja az egyes eltolódási kategóriák hatásait a diskurzus és a történeti szinten, de tanulmányából nem derül, hogy ezek hogyan alkalmazhatók a makrostruktúra elemzésére.

A fenti áttekintésből látható, hogy Leuven-Zwart modelljének alkalmazhatóságát illetően a három legjellemzőbb hátrány a módszer komplikáltsága; az, hogy a kategorizálás helyenként nem egyértelmű, illetve az elemzés során túl nagy tér nyílik a szubjektívitásnak.

6.1. Kutatási cél

Kutatásom célja, hogy tetten érjem a fordítót a célnyelven újraalkotott szövegben választott fordítói stratégiáin és a forrásnyelvi szöveg értelmezésén keresztül, vagyis azokban a mikro- és makroszerkezeti eltolódásokban, amelyekben a célnyelvi szöveg különbözik a forrásnyelvitől. További célom, hogy az elemzés keretében választott modellt, Kitty M. van Leuven-Zwart (1989) komplex szövegelemző modelljét angol–magyar nyelvpár viszonylatában is kipróbáljam, és szükség esetén módosítsam. A modell segítségével az egyes fordítók stílusának sajátosságait szándékozom feltárni és leírni, vagyis a fordítói szubjektívitás megjelenését objektív kategóriákba sorolni.

Tervezett kutatásom végső célja, hogy leírjam az egyes fordítók fordítói stílusát, és az egyedi sajátosságokon keresztül egy olyan modellt dolgozzak ki, amely alkalmas a fordítói stílus vizsgálatára és tettenérésére.

6.2. Kutatási kérdések

A vizsgálattal a következő kérdések megválaszolását tűztem ki célul: Van-e az egyes fordítóknak egyéni fordítói stílusuk, és ha igen, milyen módszerrel lehet azt leírni? Az egyes fordítói stílusok vizsgálatán keresztül fel lehet-e állítani egy olyan modellt, amellyel a fordítói stílus általában leírható? A szöveg mely szintjeinek vizsgálata szükséges a fordítói stílus tettenérésére? Alkalmazható-e Leuven-Zwart irodalmi prózára kidolgozott komplex szövegelemző modellje angol–magyar nyelvpár esetén is, és ha igen, módosításokkal vagy azok nélkül?

6.3. Hipotézisek

- H1: Az egyes fordítók rendelkeznek egyéni fordítói hanggal, stílussal.
- H2: A fordító jelenléte a fordított szöveg két szintjén jelenik meg: a fordító válaszáiban a mikroszerkezet szintjén, illetve a makrostrukturális eltolódások szintjén.
- H3: A szöveg mikroszerkezetének kvantitatív vizsgálata a fordító fordítási stratégiákra vonatkozó preferenciáira világít rá, a makroszerkezet kvalitatív vizsgálatán keresztül pedig a szubjektív fordítói értelmezés válik tettenérhetővé.
- H4: A fordítói jelenlét detektálására az irodalmi szövegek, különösen a nagy terjedelmű prózai szövegek kifejezetten alkalmasak: az irodalmi szövegek fordítása ugyanis mindig értelmező újraalkotása is az eredetinek, másrészt a viszonylag nagy terjedelem (pl. egy teljes regény) lehetőséget biztosít a fordítói preferenciák kimutatására.

6.4. A kutatási módszer és a kutatás lépéseinek bemutatása

Első lépésként pilotkutatást végzek a modell tesztelésére kiválasztott korpusz egy kisebb részletén. Noha Leuven-Zwart teljes (*integral⁵*), vagyis minden fejezetet, előszót, címet, ajánlást, verses betétet tartalmazó fordításokra tervezte modelljét, a pilotkutatás során kaphatok választ arra a kérdésemre, hogy a modell változtatás nélkül alkalmazható-e, illetve ha nem, akkor hol vannak azok a pontjai, amelyeket módosítanom kell.

A pilotkutatást követné – immár a tesztelt modell alkalmazásával – a teljes szöveg elemzése. Az egyes fordítók stílusának minél pontosabb leírása érdekében a forrásnyelvi szöveg két célnyelvi fordítását is összevetném az eredetivel, illetve a két fordítást egymással, hogy a különbségek még jobban érzékelhetők legyenek mind az eredeti és a fordítás, mind pedig a két fordítás között.

A kvantitatív kutatás fázisában a komparatív modell segítségével feltárom a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg közti mikroszerkezeti eltéréseket, ezt követné a kvalitatív fázisban a makroszerkezeti eltolódások leírása, valamint azok célnyelvi olvasói értékelése. Ami az utóbbi kutatási fázist illeti: az elemzést kérdőíves hatásvizsgálattal is kiegészíteném, amely a fordítás folyamatának egy további fontos szereplőjét vonná be a vizsgálódásba: a célnyelvi olvasót. A fordítás ugyanis kommunikációs aktus, amelyben a fordító által a célnyelven interpretált szöveg az olvasói értelmezésen keresztül „szólal meg”, értékelni a fordítást, jelentést tulajdonítani a fordított szövegnek az olvasó feladata (Blum-Kulka 1986).

6.5. A korpusz

A tervezett korpusz az amerikai Jerome David Salinger *The Catcher in the Rye* (1951) című regénye és annak két magyar nyelvű fordítása. Mindkét magyar fordítás az Európa Könyvkiadó gondozásában jelent meg: Gyepes Judit *Zabhegyező*

(1964) címmel ültette át magyarra Salinger művét, Barna Imre pedig az eredetihez hű *Rozsban a fogó* címmel, 2015-ben.

Több oka is van annak, hogy választásom Salinger kultikus regényére esett. A fordítói kreativitást illetően óriási kihívást jelent a regény: a fordító egy tőle eltérő életkorú (és esetleg más nemű), más nyelvi regiszterben megnyilvánuló, egészen más kulturális közeghez tartozó, időben máskor élő figura bőrébe bújhat. Holden Caulfield egy, a negyvenes években élő amerikai tinédzser, a kamaszletlösszes, ma is érvényes problémájával, akinek a szlenget bőven tartalmazó megnyilatkozásain keresztül a felső középosztálybeli fehér fiatalok nyelvhasználata reprezentálódik.

A két fordítást Totth Benedek író, műfordító értékelt 2015-ben (Totth 2015). Összegzésében kitér arra, hogy az első magyar fordítást, Gyepes Judit 1964-ben keletkezett fordítását többször is átdogozták, így az első és az utolsó változat között mintegy 10-15% különbség van. Barna Imre 2015-ben megjelent fordításában a mű már *Rozsban a fogó* címmel olvasható, ami merész, de indokolt változtatás: a regény kontextusában ugyanis nem értelmezhető a „zabhegyező” kifejezés. Totth a régi és az új fordítás hibáira és erősségeire egyaránt reflektál. Gyepes megoldását (amelyben félrefordítások is akadnak) az eredetihez képest szemérmesnek, mai viszonylatban pedig modorosnak tartja, a fordító munkáját dicséri azonban az a tény, hogy Gyepes – gimnáziumi tanári tapasztalataira hagyatkozva – jó érzékkel építi bele a kamaszszleng és az argó elemeit a szövegbe. Barna fordítása kétségkívül frissebb, merészebb, ám a főszereplő megnyilvánulásaiiba olyan elemek kerültek, amelyek idegenek egy tinédzser nyelvhasználatától. „Ha abból indulunk ki, hogy Holden olvasottabb és érzékenyebb a kortársainál, akkor sem indokolja semmi, hogy olyan szavakat használjon, amelyekről széles generációs szakadék választja el. Ezek azok a szöveghelyek, ahol időnként láthatóvá válik az amúgy láthatatlan fordító” (Totth 2015).

Ami a fordítók személyét illeti, két eltérő fordítói tapasztalattal rendelkező egyénről van szó (Gyepes Judit nem tartja magát fordítónak, Barna Imre munkásságán belül azonban a fordítás a leghangsúlyosabb terület), akiknek a fordítás eredményéhez nagyban hozzájáruló körülményei is eltérőek (Gyepes Judit középiskolai tanárként jó ismerte a tinédzserek nyelvhasználatát), más nyelvi normát követő, illetve más nemű fordítókról van szó. Ez utóbbi ténynek véleményem szerint abban van szerepe, hogy a nyers, olykor durva kifejezések célnyelvre való átültetése során a női fordító nagyobb valószínűséggel egy, az eredetit tompító megoldást választ.

6.6. A kutatás jelentősége

Kutatásom módszertani jelentőségét egyrészt abban látom, hogy Leuven-Zwart modelljét tudomásom szerint még senki sem alkalmazta angol–magyar nyelvpár viszonylatában, másrészt a vizsgálódáson keresztül közelebb kerülhetünk egy olyan taxonómia kidolgozásához, amely általában is lehetővé teszi a fordítói stílus tettenérését és leírását. Salinger művének két fordítását ezidáig a fordítások össze-

mérése, értékelése céljából vetették össze. Dolgozatom elméleti célja a fordítástudomány szempontjából azonban az, hogy a feltételezésem szerint nagyfokú fordítói kreativitást igénylő regény fordításait összehasonlítva egymással és az eredetivel arra kapjak választ, hogy ugyanolyan döntési helyzetben a két fordító hogyan reagált, és hogy ezek mentén a fordítói megoldások mentén láthatóvá tegyem a két fordító jelenlétét, és fordítói hangjuk érzékelhetővé váljon.

7. Összegzés

Célom ezzel a dolgozattal az volt, hogy bemutassam majdani disszertációm tervezetét, röviden ismertessek néhány olyan kutatást, amelyek tárgya a fordítói jelenlét (kreativitás és stílus), majd részletesen ismertessem a vizsgálódásom elemzési keretétül választott komplex szövegelemző modellt, Leuven-Zwart taxonómiáját.

Bár a stílus összetettségénél fogva nehezen megragadható jelenség, úgy vélem, tervezett kutatásom jól beilleszthető a fordításelméleti kutatások sorába, hiszen a fordítás végeredményét vizsgálja a fordító nyelvi eszköztárára vonatkozó választásai felől.

A fordítás tevékenységét kreatív újraalkotásnak tartom, amelyben minél nagyobb a kihívás, annál nagyobb tér nyílik a fordító egyéniségének, tehetségének mutatkozása.

Jegyzetek

- ¹ „(...) the human translator is not a machine, and he inevitably leaves the stamp of his own personality on any translation he makes.” (Nida 1964: 154)
- ² The method is based on the premise that both micro- and macrostructural shifts in translation can furnish indications of the translational norms adopted by the translator, his interpretation of the original text and strategy applied during the process of translation. Further it is based on the assumption that research on the nature and frequency of microstructural shifts must precede research on macrostructural ones, in order to guarantee that findings are verifiable and the study repeatable. (Leuven-Zwart 1989: 151)
- ³ The comparative model is designed for the classification of shifts within sentences, clauses and phrases, i.e. on the microstructural level. With the aid of this model, only those shifts are determined and classified which may contain indications of interpretation or strategy. Such shifts result from a conscious or unconscious choice on the part of the translator, and may occur on any one of the levels – semantic, stylistic or pragmatic – which substantially affect meaning. Shifts which have no effect on any of these levels are not taken into consideration. (Leuven-Zwart 1989: 155)
- ⁴ The macrostructure of fictional texts is made up of units of meaning which transcend phrases, clauses and sentences, that is to say, such units of meaning as the nature, number and ordering of the episodes, the attributes of the characters and the relationships between them, the particulars of events, actions, place and time, the narrator's attitude

towards the fictional world, the point of view from which the narrator looks at this world, and so on. (Leuven-Zwart 1989: 171)

- ⁵ Translation was integral: all chapters and titles, prefaces and dedications, including those in verse, appeared in translation, and length of the chapters in both languages was virtually the same (Leuven-Zwart 1989: 153), valamint: A translation is termed integral when it contains no additions or deletions transcending the sentence level (Leuven-Zwart 1989: 154). A fordítás akkor volt teljes, ha minden fejezetet, címet, előszót, ajánlást tartalmazott, beleértve azok verses formáját is, és a fejezetek láthatóan ugyanolyan hosszúak voltak mindkét nyelven (Leuven-Zwart 1989: 153), valamint: Egy fordítást akkor nevezünk teljesnek, ha nem tartalmaz a mondat szintje felett sem bővítést, sem törlést. (Leuven-Zwart 1989: 143, fordítás: Sz.Sz.)

Irodalom

- Bal, M. 1980. *De theorie van vertellen en verhalen. Inleiding in de Narratologie*. Muiderberg: Coutinho.
- Blum-Kulka, S. 1986. Shifts of Cohesion and Coherence in Translation. In: House, J., Blum-Kulka, S. (eds) *Interlingual and Intercultural Communication. Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition Studies*. Tübingen: Gunter Narr Verlag. 17–37.
- Bosseaux, C. 2007. *How does it Feel?: Point of View in Translation: the Case of Virginia Woolf into French*. Amsterdam: Rodopi.
- Farahzad, F., Inalu, A.Z. 2013. Van Leuven-Zwart's model revisited. *Babel* Vol.59. No.2. 149–160.
- Farkas N. 2016. Kitty van Leuven-Zwart fordításelemzési modelljének utóélete. *Fordítástudomány* 18. évf. 2. szám. 112–120.
- Hermans, T. 1999. *Translation in Systems. Descriptive and System-Oriented Approaches Explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Kamenická, R. 2008. Explicitation profile and translator style. In: Pym, A., Perekrestenko, A. (ed.) *Translation Research Projekt 1*. Tarragona: Intercultural Studies Group, Universitat Rovira i Virgili. 117–130.
- Klaudy, K. 1996. Back-translation as a tool for detecting explicitation strategies in translation. In: K. Klaudy, J. Lambert, A. Sohár (eds) *Translation Studies in Hungary*. Budapest: Scholastica. 99–114.
- Klaudy, K. 1998. Explicitation. In: M. Baker (ed.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London and New York: Routledge. 80–84.
- Klaudy K. 2006. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy K. 2007. *Nyelv és fordítás. Válogatott fordítástudományi tanulmányok*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Klaudy K., Kovács, M. 2016. Frazeologizmusok a szótárban és a fordításban – a fordítói kreativitásról. In: Bárdosi V. (szerk.) *Frazeológia. Az emberi világgép tükrözője*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 119–129.
- Leech, G.N., Short, M. 1981. *Style in Fiction. A Linguistic Introduction to English Fictional Prose*. London and New York: Longman.
- Leuven-Zwart, K.M.van. 1989., 1990. Translation and Original. Similarities and Dissimilarities I–II. *Target* Vol.1. No.2. 151–181., Vol.2. No.1. 69–95.

- Lyons, J. 1977. *Semantics I, II*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Munday, J. 1998. A Computer-Assisted Approach to the Analysis of Translation Shifts. *Meta* Vol. 43. No. 4. 542–556.
- Nida, E.A. 1964. *Towards a Science of Translating*. Leiden: Brill.
- Pekkanen, H. 2007. The Duet of the Author and the Translator: Looking the Style through Shifts in Literary Translation. *New Voices of Translation Studies* Vol. 3–18.
- Pym, A. 2009. *Exploring Translation Theories*. London and New York: Routledge.
- Reiss, K. 1971. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik: Kategorien und Kriterien für eine sachgerechte Beurteilung von Übersetzungen*. München: Max Hueber Verlag.
- Toury, G. 1980. *In Search of a Theory of Translation*. Tel Aviv: The Porter Institute for Poetics and Semiotics.
- Toury, G. 2012. *Descriptive Translation Studies and beyond. Revised edition*. Amsterdam: John Benjamins.
- Venuti, L. 1995. *The Translator's Invisibility*. London and New York: Routledge.

Internetes hivatkozások

- Totth B. 2015. Fogós kérdés. Salinger két fordításban. *Magyar Narancs online*. <https://magyarnarancs.hu/konyv/fogos-kerdes-95666> (Letöltve: 2019. április 4.)

Források

- Salinger, J.D. 1951/2010. *The Catcher in the Rye*. London: Penguin Books Ltd.
- Salinger, J.D. 1964/1999. *Zabhegyező*. Budapest: Európa Könyvkiadó. Fordította: Gyepes Judit.
- Salinger, J.D. 2015/2018. *Rozsban a fogó*. Budapest: Európa Könyvkiadó. Fordította: Barina Imre.